

DOI: 10.33270/02253002.2
УДК 340.12

ВАНДЖУРАК Роман*

доктор філософії в галузі права, старший науковий співробітник відділу проблем публічного права Науково-дослідного інституту публічного права

м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

Морально-етична складова внутрішнього переконання суб'єктів правозастосування

Анотація. У статті здійснено філософсько-правовий аналіз морально-етичних компонентів внутрішнього переконання суб'єктів правозастосування. Актуальність цієї наукової розвідки полягає в тому, що внутрішнє переконання є однією з найдискусійніших категорій правозастосовної діяльності, у межах якої тісно переплітаються юридичні норми та морально-етичні засади, і яку досі не досліджували з погляду моралі та етики на такому рівні. Метою статті було дослідити поняття внутрішнього переконання в морально-етичному контексті. За допомогою нормативно-ціннісного аналізу визначено важливі аспекти професійної етики, що стосуються внутрішнього переконання суб'єктів правозастосування (передусім суддів під час ухвалення рішень) та їхньої моральної відповідальності за такі рішення, натомість застосування нормативно-порівняльного аналізу сприяло встановленню взаємозв'язку між інструментами морально-етичного та правового впливу на використання дискреційних повноважень. У межах проведеного дослідження морально-етичних аспектів внутрішнього переконання констатовано значущість чіткого розмежування морально-етичної та правової відповідальності за ухвалені на основі такого переконання рішення. У цьому процесі слід прагнути до «коеволюційної конвергенції», тобто гармонійного розвитку професійної етики суддівства та моральних цінностей суспільства, який можливо досягти за взаємодії судової влади з громадськістю через підвищення правової культури населення, а не шляхом пристосування першої до другого. Посилену увагу зосереджено на міжнародних документах, рекомендаціях і висновках, які регулюють принципи етичної поведінки суддів. Стаття має не лише теоретичну глибину, а й практичну значущість, позаяк повноцінне осягнення будь-якого явища стає можливим лише за умови його філософсько-правового аналізу, який дає змогу всебічно дослідити як окремі, так і загальні його складові.

Ключові слова: суддівський розсуд; внутрішнє переконання; дискреційні повноваження; суб'єкти правозастосування; мораль; етика.

Історія статті:

Отримано: 06.08.2025

Переглянуто: 11.09.2025

Прийнято: 21.10.2025

Рекомендоване посилання:

Ванджурак Р. Морально-етична складова внутрішнього переконання суб'єктів правозастосування. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 2 (30). С. 14–23. DOI: 10.33270/02253002.2

*Відповідальний автор

Вступ

Відповідно до чинного законодавства України (у цьому випадку йдеться про Кримінальний процесуальний кодекс України¹), суд має право оцінювати на підставі свого внутрішнього переконання надані йому докази на предмет їх допустимості, достовірності та достатності, а потім на основі цих доказів ухвалювати кінцеве рішення у справі, керуючись, знову ж таки, своїм внутрішнім переконанням.

Легалізована законом здатність суб'єктів правозастосування без чітко визначених меж застосовувати внутрішнє переконання під час ухвалення рішень рік за роком посилює недовіру й острах суспільства до судових і правоохоронних органів. Водночас такий процесуальний інструментарій провокує постійні дискусії в академічних колах і серед юристів-практиків. Особливої гостроти вони набувають, коли йдеться про зміст, механізм формування та вплив внутрішнього переконання на ухвалені суб'єктами правозастосування рішення. Основою для дискусій є багатозначність поняття «внутрішнє переконання», адже, з одного боку, переконанням можна назвати лише достатньо обґрунтовану позицію, здатну усунути сумніви щодо її правомірності, а з іншого – його «внутрішній» (а отже, суб'єктивний) характер здебільшого асоціюється із залежністю від людської волі, що створює значні ризики процесуального свавілля.

Свобода в ухваленні процесуальних рішень на основі внутрішнього переконання, безумовно, має свої морально-етичні компоненти, адже якщо правові норми є засобами концентрованого вираження волі державної влади, то моральне регулювання зорієнтоване на узгодження суб'єктивної поведінки з певними суспільними очікуваннями.

Однак, попри таку дискусійність і невизначеність поняття «внутрішнє переконання», науковий доробок за темою навряд чи можна назвати належно опрацьованим, передусім якщо йдеться про його морально-етичну складову.

Матеріали й методи

Брак ґрунтовних досліджень із порушеної проблематики становить значну прогалину в науці процесуального права, оскільки залишається недослідженим один із ключових складників внутрішнього переконання. Це дослідження має на меті здійснити поглиблений філософсько-правовий аналіз поняття «внутрішнє переконання» з акцентом на морально-етичній складовій.

У сучасних юридичних колах дедалі частіше розгортаються жваві обговорення змісту, процесу формування та впливу на судові рішення такого явища, як внутрішнє переконання судді. Основною

причиною цих дискусій є певна невизначеність і різноплановість поняття «внутрішнє переконання».

На думку І. Р. Серкевич та Ю. О. Лісіциної (2022), оцінювання доказів за внутрішнім переконанням має кілька аспектів, зокрема: юридичний, психологічний та моральний. Дослідники вважають, що під час розгляду справи судді оцінюють надані матеріали, керуючись власним переконанням, без законодавчих вказівок про перевагу окремих доказів, забезпечуючи неупередженість і відсутність зовнішнього тиску на їхнє рішення. Оцінювання доказів ґрунтується на об'єктивному та всебічному розгляді всієї сукупності й обставин справи загалом (Serkevych, & Lisitsyna, 2022).

Водночас Н. Л. Дроздович (2010) доводить, що внутрішнє переконання судді – це стан свідомості, що відображає результат суб'єктивної розумової діяльності особи в процесі судочинства, спрямованої на оцінювання доказів для достовірного встановлення фактичних обставин конкретної кримінальної справи, що є предметом доказування, результат якої втілюється в судовому рішенні.

В. В. Рожко (2016) переконує, що судовий розсуд – це зона психологічної свободи судді під час ухвалення рішення. Як категорія гносеологічна розсуд судді фактично не піддається кількісному та якісному аналізу. Не можна оцінити внутрішнє переконання судді як категорію «хорошу» чи «погану», адже воно є психологічною конструкцією, зумовленою індивідуальними характеристиками особистості судді, які не можна оцінити за допомогою чітко визначених нормативних критеріїв. Виокремлюють якісні та кількісні критерії. Це насамперед законність, обґрунтованість і справедливість ухваленого рішення. Тобто суддівський розсуд – це внутрішнє переконання судді, що набуло процесуальної форми (Rozhko, 2016). Зокрема, до таких «обмежувальних рамок» науковці пропонують віднести законодавче закріплення підпорядкованості наявним стандартам доказування процесу ухвалення рішень за внутрішнім переконанням (Sokaliuk, 2024).

Щодо морально-етичних стандартів поведінки суддів, А. М. Бірюкова та І. Д. Кондратова зазначають (2021), що їх доцільно визначати як систему універсальних норм, цінностей, правил і формул, що орієнтують суддів у виборі моделі поведінки за конкретних обставин, з огляду на особисті уявлення про мораль, етику судової діяльності, ідеали правосуддя та значущість професійного статусу судді в суспільстві.

Цілісних досліджень поняття «внутрішнє переконання» крізь призму морально-етичних стандартів його формування в досяжному науковому просторі віднайти не вдалося.

Дослідження актуальних питань професійно-етичної регламентації діяльності суб'єктів правозастосування (зокрема суддів під час ухвалення процесуальних рішень), а також їхньої моральної відповідальності за такі рішення здійснено на основі методу нормативно-ціннісного аналізу. Крім цього, було використано й метод нормативно-порівняльного аналізу під час вивчення

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

координаційних зв'язків між засобами морально-етичного та правового регулювання дискреційних повноважень задля подальшого вдосконалення реалізації таких засобів і підвищення їх дієвості в контексті забезпечення належного порядку у сфері суспільних відносин.

Результати й обговорення

Під час дослідження чинників і механізмів формування внутрішнього переконання суб'єктів правозастосування за реалізації дискреційних повноважень важливо окремо зосередитися на аналізі морально-етичного аспекту його обумовленості. Це пояснюється двома ключовими особливостями. По-перше, моральна свідомість є значущим елементом системи світоглядних орієнтирів суб'єкта правозастосування, які впливають на характер і спрямованість формованого переконання. По-друге, саме через морально-етичні компоненти забезпечується узгодження індивідуальних особливостей останнього із суспільно важливими цінностями, нормами та очікуваннями.

У контексті зазначеного аналізу доцільно акцентувати на основних характерних рисах, які визначають відмінність морального способу регулювання суспільних правовідносин від правового.

У хронологічному аспекті перша має значно глибші корені, адже становлення моралі є коеволюційним (взаємним) процесом, тісно інтегрованим у загальну систему антропосоціогенезу. Влучно зазначили М. В. Костицький та Н. В. Кушак-Костицька (2021), що етичні імперативи та моральні закони мають універсальну дію незалежно від географічного розташування, типу уряду, політичної системи чи державного устрою.

Правове регулювання виникає і розвивається на пізньому етапі історії людства, який пов'язаний із формуванням і становленням державності (Topolevskiy, & Fedina, 2020). З цього історичного етапу соціальне регулювання відбувається у двох формах – моральній і правовій. Мораль ґрунтується на «законах доброї волі» без примусу, натомість право забезпечують сили державного впливу в тих випадках, коли моральні норми недостатньо ефективні (Vandzhurak, 2023).

Під час аналізу специфіки нормативних засад морального регулювання слід зауважити, що, на відміну від правових норм, які є засобом формальної фіксації волевиявлення законодавчої державної влади, моральні імперативи, що є неформалізованими, не мають чітко визначеного творця (Hryshchuk, 2019). Вони виникають як спонтанні зразки поведінки, спрямовані на обмеження свободи дій в обсязі, необхідному для забезпечення стабільної рівноваги в структурі соціальних взаємодій.

Коли йдеться про морально-етичні аспекти формування та реалізації права суб'єктів правозастосування ухвалювати дискреційні рішення на основі внутрішнього переконання, то найскладнішою проблемою є не так визначення самих морально-етичних «меж належності», як забезпе-

чення дієвих механізмів їх дотримання. Така складність пов'язана насамперед з «добровільністю» моральних норм і незастосовністю примусових санкцій з боку держави в разі їх порушення. Водночас, якщо правові норми призначено для регулювання відносин суб'єкта з державою, то моральні норми (маючи суто суспільне, а не державне походження) є критеріями прийнятності суб'єктивної поведінки певною соціальною спільнотою. Отже, зміст поняття «етика» можна інтерпретувати і як філософське вчення про генезу, розвиток й функціонування моралі загалом, і як систему морально-нормативних цінностей, звичаїв, традицій певного народу чи нації, і як деонтологічні критерії входження особи до певної фахової спільноти тощо.

Розмірковуючи про етичні принципи суддів, які відіграють важливу роль у формуванні внутрішнього переконання під час використання дискреційних повноважень, слід зазначити, що професійні стандарти в цій сфері відображають два ключі фактори. З одного боку, вони є відповіддю на суспільні очікування від служителів Феміди, а з іншого – охоплюють правила й норми, які природно сформувалися протягом тривалої практики цього професійного середовища.

Схвалені резолюцією 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року Бангалорські принципи поведінки суддів¹ (покладені також в основу Кодексу суддівської етики, зокрема його нової редакції, затвердженої XX черговим 3^тздом суддів України 18 вересня 2024 року²) задають низку стандартів (показників етичної належності), що поширюють свою дію як на професійну діяльність представників суддівської влади, так і на їхні стосунки з іншими уповноваженими суб'єктами та суспільством (зокрема й за межами безпосереднього виконання своїх службових обов'язків). І хоча згадані принципи охоплюють суддівську поведінку загалом, вони, безумовно, стосуються і базових етичних орієнтирів під час вироблення й ухвалення дискреційних рішень на основі внутрішнього переконання.

У преамбулі до цього документа зазначено, що такі етико-нормативні вимоги адресовано суддям для використання як інструкції, а також судовим органам — для використання як базових принципів регламентації поведінки суддів. Вони мають на меті сприяти глибшому усвідомленню та підтримці відправлення правосуддя з боку представників виконавчої та законодавчої гілок влади, правників і громадськості. Ці принципи передбачають, що судді у своїй поведінці підзвітні відповідним органам, які засновані для підтримання суддівських стандартів, що діють

¹ Бангалорські принципи поведінки суддів. Організація Об'єднаних Націй. 2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67

² Кодекс суддівської етики. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/kodeks-suddivskoi-etiki>

об'єктивно та незалежно й мають на меті збільшення, а не зменшення значущості наявних правових норм і правил поведінки, встановлених для суддів.

Першим з них є принцип незалежності судових органів, що є передумовою забезпечення правопорядку й основною гарантією справедливого вирішення справи в суді. Тож суддя не просто повинен підтримувати, а й активно втілювати ідею незалежного правосуддя, як особисто, так і спільно з колегами, щоб захистити справедливість та неупередженість судової системи. Тобто цей принцип поширюється на морально-етичну оцінку діяльності кожного окремо взятого судді й функціонування суддівського корпусу загалом.

У контексті детальнішої реалізації окресленого принципу акцентовано на необхідності здійснення суддею своїх посадових обов'язків лише на основі аналізу обставин справи, відповідно до усвідомленого розуміння чинного законодавства. Водночас суддя повинен бути вільним від будь-якого зовнішнього впливу, переконання, тиску, погроз або втручання, як безпосереднього, так і опосередкованого, незалежно від джерела та мотивів. Крім того, суддя також зобов'язаний зберігати неупередженість як до соціуму загалом, так і до окремих учасників судового процесу. Тобто він має не тільки утримуватися від будь-яких зв'язків чи впливів, що суперечать його посадовим обов'язкам, зокрема з боку законодавчих і виконавчих органів, а й забезпечувати бездоганну та прозору поведінку для унеможливлення будь-яких підозр в його упередженості, навіть у стороннього спостерігача.

У сучасній фаховій літературі таке застереження ґрунтується на тому, що судді, як правило, здійснюють свою діяльність протягом тривалого проміжку часу і, як наслідок, з плином часу «обростають» вимушеними нейтральними чи дружніми стосунками з іншими частими учасниками судових засідань – прокурорами, адвокатами тощо. Такі стосунки треба обмежувати, бо якщо для працівників суду розмова судді з прокурором поза межами засідання є звичайним явищем, то для стороннього спостерігача вона може викликати сумнів у незалежності конкретно взятого судді (Vitiuk, 2019). Особливо гострою ця проблема є в тих судах, які функціонують у невеликих населених пунктах, оскільки з об'єктивних причин абсолютне виконання там цього припису є неможливим (оскільки немає сторонніх спостерігачів) (Vitiuk, 2019).

У названих принципах акцентовано, що коли рішення у справі суддя ухвалив одноособово, він є самостійною одиницею, не залежною від впливу колег. У цьому випадку суддя стає непохитним захисником гарантій, що забезпечують належне виконання суддівських обов'язків, у такий спосіб зміцнюючи як професійну чесність зокрема, так і ефективність правосуддя загалом. Зрештою, на суддів покладено безальтернативний обов'язок дотримуватися високих етичних норм заради зміцнення довіри суспільства до судової влади.

Отже, під час формування внутрішнього переконання щодо ухвалених дискреційних рішень судді, відповідно до принципу незалежності, повинні прагнути до найповнішого усунення будь-якого стороннього впливу на процес його формування, керуючись лише об'єктивним аналізом обставин справи, правових засад і норм закону.

Другий принцип – принцип об'єктивності, який є необхідною умовою для належного виконання суддею його процесуальних обов'язків. Це положення поширюється не лише на ухвалені суддею рішення, а й на всі процесуальні дії, що передують їх постановленню (включно з формуванням суддівського розсуду на основі внутрішнього переконання).

Відповідно до названого принципу, під час виконання своїх обов'язків суддя має бути вільним від будь-яких схильностей, упередженостей чи забобонів, адже поведінка судді, як під час судового засідання, так і за його межами, має сприяти підтриманню та підвищенню рівня довіри суспільства до судової гілки влади.

Такі застереження є надзвичайно важливими з огляду на те, що суддям загалом властиві вияви професійної деформації, як, наприклад, формування про обвинуваченого чи підозрюваного думки, відповідно до якої він стає винним ще задовго до ухвалення вироку про його винуватість (Vitiuk, 2019). Дієвим засобом протидії таким виявам суб'єктивної упередженості за формування внутрішнього переконання під час ухвалення процесуальних рішень є узгодженість дискреційних міркувань з перевіреними на предмет достовірності доказами та логіко-методологічними критеріями доказовості аргументації (Vandzhurak, 2025). У такому разі суддівське переконання ґрунтуватиметься не так на психологічній схильності до ухвалення певного рішення, як на підставах, що не залежать від суб'єктивновольових чинників.

Окрім того, суддя має утримуватися від будь-яких дій, що можуть стати підставою для неможливості його участі в судовому засіданні й ухвалення рішення за результатом розгляду справи. Ще до початку розгляду справи суддя повинен утримуватися від коментарів, що могли б, з огляду на розумну оцінку ситуації, якимось вплинути на перебіг справи чи піддати сумніву незаангажоване ведення процесу. Також він має утримуватися від публічних виступів чи будь-яких інших коментарів, позаяк це може перешкодити неупередженому розгляду справи.

Третій принцип – чесність і непідкупність, який вимагає від судді демонструвати бездоганну (навіть з погляду стороннього спостерігача) поведінку. Недостатньо просто здійснювати правосуддя – важливо робити це відкрито для суспільства, адже будь-яке перешкодження такій відкритості може породжувати сумніви в чесності судді.

Попри те, що четвертий принцип – дотримання етичних норм – здебільшого стосується процедурних моментів суддівської діяльності та низки прав і обов'язків судді, однак, деякі пункти

розглядуваного принципу стосуються і формування внутрішнього переконання в процесі суддівського розсуду.

Відповідно до п. 4.8 та 4.9 обговорюваних Бангалорських принципів, судді не повинні дозволяти членам своєї родини, соціальним чи іншим стосункам впливати на їхню діяльність (пов'язану зі здійсненням обов'язків судді й ухвалених ним судових рішень); судді не мають діяти чи дозволяти іншим діяти так, що можна було б це розцінити як неналежний вплив на здійснення їхніх повноважень.

Рівність як п'ятий принцип передбачає відсутність пріоритетного та диференційованого ставлення судді до сторін судового процесу. Ідеться про те, що суддя має усвідомлювати різноманітність суспільства, як-от: расову приналежність, колір шкіри, стать, релігію, національне походження, касту, непрацездатність, вік, сімейний стан, сексуальну орієнтацію, соціально-економічне становище та інші градації. Суддя не має словами чи поведінкою демонструвати прихильність (упередженість) до будь-кого з учасників процесу. Згідно із цим принципом, формуючи своє внутрішнє переконання щодо ухвалених процесуальних рішень, суддя повинен зважати у своїх дискреційних міркуваннях на засади рівності суб'єктності, що передбачає однакове дотримання прав і застосування закону до всіх сторін справи.

Шостим принципом, який є необхідною умовою для належного виконання суддею своїх обов'язків, заявлено компетентність і старанність. Окрім процедурних аспектів реалізації (підтримання порядку, етикету, виважене, гідне та ввічливе ставлення до учасників процесу тощо), принцип також передбачає, що суддя повинен вживати відповідних заходів для збереження та розширення своїх знань, удосконалення практичного досвіду й особистих якостей. Суддя має знати актуальну інформацію про зміни міжнародного законодавства, зокрема міжнародних конвенцій та інших нормативних актів, що регулюють сферу прав людини. На думку авторів Бангалорських принципів, так забезпечується необхідне підґрунтя для дотримання вимог про виконання суддею своїх обов'язків розумно, справедливо та достатньо ефективно (п. 6.5).

Загалом під час аналізу етичних стандартів суддівської діяльності як морально-ціннісних її критеріїв, можна дійти висновку, що вони є універсальними стійкими орієнтирами, уявленнями та переконаннями, які кристалізувалися із суспільної моралі в спеціалізоване професійне середовище. Вони «проростають» з індивідуальних уявлень особистості про суспільну мораль і цінність правосуддя та її духовного потенціалу до розвитку й самообмеження, поступово трансформуючись у систему цінностей, що набувають ознак правил для соціальної групи з особливим професійним статусом – суддів. Ці принципи створюють єдиний простір, у якому поведінка представників суддівської спільноти регулюється з огляду на історично сформовані переконання про сенс та ідеали

правосуддя, стимулюючи й мотивуючи суддів до вибору оптимальної моделі поведінки в конкретних обставинах і ситуаціях, у яких перебуває суддя (Biriukova, & Kondratova, 2021).

Аргументуючи потребу в морально-етичній стандартизації не лише суддівської поведінки (як професійної, так і особистої), а й насамперед свідомого підходу суддів до ухвалення ними відповідальних процесуальних рішень, суддя Дж. Б. Томас у своєму коментарі до Бангалорських принципів зазначив: «Ми – певна група в суспільстві. Ми – вибрані представники поважаної професії. Нам довірили щодня здійснювати значні повноваження. Це має неймовірний вплив на життя та долі людей, які постають перед нами. Громадяни не можуть бути впевненими, що одного дня вони чи їхня доля не залежатимуть від нашого рішення. Вони виступають проти зосередження таких повноважень у руках особи, чий порядність, професійність або особисті якості викликають сумніви. Тому для збереження єдності правової системи в її звичному вигляді необхідні етичні норми поведінки, що застосовують як у судових засіданнях, так і в повсякденному житті, й ці норми мають відповідати сформованим очікуванням» (Tatsii, 2014).

На основі розглянутих принципових засад розроблено український Кодекс суддівської етики, в преамбулі якого зазначено: «Керуючись Конституцією та законами України, Бангалорськими принципами поведінки суддів, схваленими резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року, та іншими міжнародними актами, які регламентують статус, права, обов'язки, відповідальність судді й роль судової влади в суспільстві, ураховуючи статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, з'їзд суддів України затверджує цей Кодекс суддівської етики, положення якого спрямовані на встановлення етичних стандартів, пов'язаних зі статусом судді».

Оскільки Бангалорські принципи та Кодекс суддівської етики містять переважно найзагальніші регулятивні положення, значно детальніший їх виклад і рекомендації щодо практичного застосування представлені у Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів (КРЕС)¹, підготовленому на підставі відповідей держав-членів на запитання опитувальної анкети.

У цьому документі КРЕС намагалася дати відповідь на такі запитання: а) які стандарти поведінки слід застосовувати до суддів; б) як стандарти поведінки мають бути сформульовані; в) що буде в разі притягнення суддів

¹ Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. *Консультативна рада європейських суддів*. 2002. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf.

до кримінальної, цивільної та дисциплінарної відповідальності.

Обґрунтовуючи принцип безсторонності, КРЕС у своєму висновку посилається на Основні принципи незалежності правосуддя, розроблені ООН 1985 року¹, ст. 2 яких передбачає, що «суди вирішують справи безсторонньо, на підставі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукань, тиску, погроз або втручання, прямого чи опосередкованого, з боку будь-кого та з будь-якої причини». Відповідно до ст. 8 Висновку № 3, «судді повинні завжди поводитися так, щоб зберігати гідність своєї посади, а також безсторонність і незалежність судової влади».

КРЕС зауважує, що у своїй Рекомендації № R (94) 12 щодо незалежності, ефективності та ролі суддів (Принцип I (2) (d)) Комітет міністрів Ради Європи² визначив, що «судді повинні мати необмежену свободу вирішувати справи безсторонньо, керуючись своїм сумлінням і тлумаченням фактів згідно із чинними правовими нормами». Проте в п. 20 Висновку № 3 зауважено, що «безсторонність визначається Європейським судом відповідно до суб'єктивного підходу, який бере до уваги особисте переконання або інтереси конкретного судді в певній ситуації, а також відповідно до об'єктивного підходу, що передбачає надання суддею гарантій, достатніх для усунення будь-якого правомірного сумніву у цьому відношенні».

Водночас, сповідуючи бажання дотриматися принципу безсторонності у своїй професійній діяльності, судді (як передбачено в п. 27 Висновку № 3) не повинні бути відірвані від суспільства, оскільки ефективність правосуддя безпосередньо залежить від відчуття суддями реальності, які їй не можуть втрачати. Утім судді як громадяни мають основоположні права та свободи, які захищені, зокрема, Європейською конвенцією з прав людини³ (свобода думки, релігійна свобода тощо). Тож очевидно, що вони можуть вільно здійснювати позапрофесійну діяльність на власний розсуд. Проте в п. 28 Висновку № 3 зауважено, що така діяльність може становити загрозу їхній неупередженості й іноді навіть незалежності. Тому суддям необхідно віднаходити розумний баланс між ступенем їх участі в житті суспільства й необхідністю бути

безсторонніми та незалежними під час виконання своїх функцій.

У цьому документі (Висновок № 3 КРЕС) виокремлено й ті серйозні проблеми, що пов'язані з участю суддів у політичній діяльності. Адже судді залишаються громадянами й мають право на реалізацію своїх політичних прав, які гарантовані всім громадянам. Проте, щоб гарантувати неупереджене судочинство й обґрунтовані громадські сподівання, суддям варто уникати відкритої політичної активності. Відповідно до встановлених норм, обов'язки судді не можна поєднувати з певними політичними посадами.

Згідно з п. 34 Висновку № 3 КРЕС, суддям має бути дозволено брати участь у деяких дискусіях, які стосуються національної політики у сфері судочинства. Необхідно, щоб із суддями можна було проводити консультації, а також щоб вони мали можливість брати активну участь у підготовці законодавства щодо їхнього статусу і функціонування судової системи.

Загалом КРЕС вважає, що, з одного боку, діяльність в іншій сфері дає суддям можливість розширити власний світогляд й усвідомити наявність проблем у суспільстві, що доповнюватиме знання, отримані суддями під час роботи в суді, натомість це спричиняє певні цілком відчутні ризики, що можна розглядати як суперечність з принципом розподілу влади та, зрештою, послабити суспільне сприйняття незалежності й безсторонності суддів.

Специфічний характер суддівської діяльності та необхідність збереження гідності посади й захисту суддів від усіляких видів тиску означає, що судді мають уникати конфлікту інтересів або перевищення службових повноважень. Суддям необхідно уникати будь-якої праці, яка може заважати належно виконувати суддівські обов'язки або призводити до їх виконання лише частково. Однак це обмеження не стосується викладацької, науково-дослідної, академічної, письменницької або творчої діяльності.

У сучасному світі спостерігають загальну тенденцію підвищення уваги медіа до судових справ, передусім у сфері кримінального права. Тож, з огляду на ті зв'язки, які можуть формуватися між суддями та пресою, є ризик вагомого журналістського впливу на суддівську діяльність (зокрема пов'язану з реалізацією дискреційних повноважень). У зв'язку з цим КРЕС у Висновку № 1 (2001)⁴ акцентувала на важливості свободи медіа, водночас зазначивши про необхідність захисту судового процесу від надмірного стороннього впливу. Відповідно, судді повинні демонструвати обережність у своїх відносинах з медіа та бути здатними підтримувати

¹ Основні принципи незалежності судових органів ООН : міжнар. док. від 13 груд. 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text

² Рекомендація № R (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» : міжнар. док. від 13 жовт. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text

³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

⁴ Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів : міжнар. док. від 1 січ. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text

свою незалежність і безсторонність, уникаючи будь-якої можливості використання відносин із журналістами й надання безпідставних коментарів щодо справ, які вони розглядають. Тому, попри безумовне право громадськості на отримання інформації, що впливає зі ст. 10 Європейської конвенції з прав людини, судді все-таки мають утримуватися від коментарів з приводу справ, що є в їхньому провадженні. КРЕС вважає доцільнішим у судах призначати суддю, відповідального за спілкування з медіа або пресекретаря для інформування з питань, які цікавлять громадськість.

У вже згадуваному Висновку № 3 КРЕС зауважено про те, що чинні в сучасних країнах кодекси професійної поведінки спричиняють низку проблем, пов'язаних з повнотою та несуперечливістю нормативного регулювання. Наприклад, може скластися хибне враження, ніби все дозволено, що прямо не заборонено. Часто такі правила спрощують реальність і створюють ілюзію незмінності норм поведінки, хоча насправді вони постійно змінюються. Тому КРЕС пропонує розробляти «перелік стандартів професійної поведінки», а не кодекс (п. 46).

З погляду КРЕС, для належного забезпечення незалежності суддів будь-який звід правил етичної поведінки має ґрунтуватися на двох головних фундаментальних принципах. По-перше, в цьому переліку має йтися про базові засади професійної поведінки, де буде визнано, що неможливо скласти повний список наперед визначених видів поведінки, які заборонено здійснювати; такі принципи повинні стати інструментом саморегулювання для суддів, тобто визначати загальні правила, які спрямовують їхню діяльність. По-друге, принципи професійної поведінки складають самі судді. Ці принципи мають бути інструментами саморегулювання і формуватися безпосередньо в судовій системі (Kerniakevych-Tanasiichuk, & Shynkaruk, 2023).

За призначенням міжнародні стандарти суддівської етики та професійної поведінки, з одного боку, містять рекомендації, що прямо адресовано суддям, які мають дотримуватися цих рекомендацій через повагу до суддівської професії. З іншого боку – накладають обов'язки на державу щодо їх інкорпорації в національну правову систему, зокрема, шляхом упровадження в національне законодавство, систему спеціальної підготовки суддів і підвищення їхньої кваліфікації тощо (Tatsii, 2014).

У сучасних наукових дослідженнях етичних аспектів судочинства увагу зосереджено на проблематиці, пов'язаній з впливом стандартів суддівської етики на дискреційне ухвалення судових рішень (Kerniakevych-Tanasiichuk, & Shynkaruk, 2023). З огляду на те що судові рішення – це процесуальний інститут і водночас особливий соціально-правовий феномен, який уособлює певні базові характеристики відповідного суспільства та є правовим засобом виконання судом його основного соціального

призначення (його соціальних завдань) (Fazykosh et al., 2016), цілком очевидно, що процес ухвалення судового рішення має бути регламентований не лише нормами процесуального законодавства, а й, з огляду на соціальне значення судового рішення, украй важливим є дотримання правил судової етики в разі його ухвалення (Kerniakevych-Tanasiichuk, & Shynkaruk, 2023).

Отже, формування внутрішнього переконання судді під час ухвалення дискреційних процесуальних рішень є результатом комплексної взаємодії факторів, які визначають цей процес.

По-перше, це ґносеологічні та правові межі, у яких здійснюють судочинство, адже «встановити істину і постановити справді справедливе рішення – основний обов'язок судді й водночас найважче завдання» (Tykhanskyi, & Berestova, 2021). Оскільки більшість рішень суду визнає справедливою лише одна сторона, яка виграла процес, натомість інша сторона спору здебільшого не вважатиме це рішення справедливим (Lotysh, 2024). Тому серед основних критеріїв визначення справедливості рішення є його обґрунтованість, тобто відповідність висновків, покладених в основу рішення суду фактичним обставинам справи, які підтверджено в процесі розгляду справи (Blihar, 2018).

По-друге, формування судового рішення регламентовано стандартами й правилами суддівської професійної етики, які визначено не на законодавчому рівні. Вони є засобами корпоративної саморегуляції всередині системи судочинства. Адже, відповідно до п. 48 Висновку № 3 КРЕС, принципи професійної поведінки повинні складати самі судді; вони мають бути інструментами саморегулювання, що виникають у судовій системі й дають можливість судовій владі отримати легітимізацію, діючи в межах загальноприйнятих стандартів етики.

По-третє, з огляду на соціорегулятивну функцію судової влади, її рішення не можуть бути безвідносними до морально-ціннісних орієнтирів суспільства, які воно генерує незалежно від держави, адже судді не позбавлені свободи у визначенні основ етичної регламентації власної діяльності й часто абстрагуються у своїй діяльності від суспільних очікувань (Lytvynenko, 2025).

Тож, розмірковуючи над проблемою взаємоузгодження професійно-етичних і суспільно-моральних основ ухвалення судових рішень, слід зважати на те, що мірою функціональної відкритості системи судочинства щодо ширшого системного контексту суспільних відносин досягатиметься ефект «коеволюційної конвергенції»¹ згадуваних

¹ Коеволюційна конвергенція – це самостійна поява схожих рис у різних групах організмів, які не є близькими родичами, але мешкають у схожих середовищах і адаптуються до них. Наприклад, крила у птахів і кажанів, які розвинулися окремо, але слугують для однієї мети – польоту, демонструють конвергентну еволюцію, зумовлену необхідністю літати.

етико-моральних основ. Така відкритість передбачає постійне збільшення масштабів комунікації між судовою системою та громадськістю, за якої внутрішнє переконання судді у справедливості ухваленого ним рішення ставатиме дедалі менш дисонансним у порівнянні із суспільними очікуваннями щодо нього. Це можна досягнути, враховуючи громадську думку (але не в спосіб «підлаштування» під неї), а шляхом забезпечення в процесі такої взаємодії підвищення рівня правової культури населення.

Висновки

Під час розгляду морально-етичних аспектів внутрішнього переконання важливо чітко розмежовувати морально-етичну й правову відповідальність за ухвалені на основі такого переконання рішення. У цьому процесі слід прагнути до «коеволюційної конвергенції», тобто гармонійного розвитку професійної етики суддівства й моральних цінностей суспільства. Такий розвиток можливий завдяки взаємодії судової влади з громадськістю через підвищення рівня правової культури населення, а не шляхом пристосування першого до другого.

References

- [1] Biriukova, A.M., & Kondratova, I.D. (2021). Ethical standards of judge's activity: concept and role. *Current problems of state and law*, 91, 21-29. DOI: 10.32837/apdp.v0i91.3226
- [2] Blihar, V.S. (Eds.). (2018). *Professional ethics of a lawyer: educational and methodological manual (in diagrams)*. Lviv: Aral.
- [3] Drozdovych, N.L. (2010). The judge's internal conviction as an element of the principle of free assessment of evidence. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 250-258.
- [4] Fazykosh, H.V., Bakhariev, H.M., & Stefaniv, N.S. (et al.). (2016). *Manual for writing court decisions in civil and criminal proceedings*. Kyiv: Vaite.
- [5] Hryshchuk, O.V. (2019). *Philosophy of Constitutional Values*. Kyiv: VAITE.
- [6] KERNIAKEVYCH-TANASIICHUK, Yu.V., & SHYNKARUK, Ya.I. (2023). Ethical standards of judicial decision-making. *Legal scientific electronic journal*, 6, 584-586. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/135
- [7] Kostytskiy, M., & Kushakova-Kostytska, N. (2021). Integrity and unity in the ontology of the laws of being and society. *Philosophical and methodological problems of law*, 1, 8-21. DOI: 10.33270/02212101.8
- [8] Lotysh, T.V. (2024). Motivation of judicial decisions as an element of the right to a fair trial in criminal proceedings. *Candidate's thesis*. Ostroh. Retrieved from <http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9382>
- [9] Lytvynenko, V.O. (2025). National and European standards of judicial independence. *Bachelor's thesis*. Sumy. Retrieved from <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/99210>
- [10] Rozhko, V.V. (2016). Support for judicial discretion. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences"*, 837, 314-320.
- [11] Serkevych, I.R., & Lisitsyna, Yu.O. (2022). Psychological features of a judge's internal conviction. *Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Series "Legal Sciences"*, 11, 51-57. DOI: 110.36477/2616-7611-2022-11-08
- [12] Sokaliuk, V.P. (2024). Existing standards of proof and the judge's internal conviction when making decisions on the case. *Southern Ukrainian Legal Journal*, 1, 182-189. DOI: 10.32850/sulj.2024.1.29
- [13] Tatsii, L. (2014). Ethics of a judge and the peculiarities of its normative regulation. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 1(76), 75-85.
- [14] Topolevskiy, R.B., & Fedina, N.V. (2020). *Theory of State and Law*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs.
- [15] Tykhanskyi, O.B., & Berestova, I.E. (2021). *Dispute resolution with the participation of a judge*. Kyiv: Academician F.G. Burchak Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of the National Academy of Sciences of Ukraine.
- [16] Vandzhurak, R. (2023). *The influence of ancient Greek philosophy of law on modern Ukrainian jurisprudence*. Kyiv: Vistka.
- [17] Vandzhurak, R.V. (2025). Logical and methodological foundations of the discretion of law enforcement subjects. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1, 897-906. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.150
- [18] Vitiuk, H. (2019). Ethical foundations of judicial activity and features of their international legal regulation. *Entrepreneurship, economy and law*, 6, 331-336. DOI: 10.32849/2663-5313/2019.6.62

Список використаних джерел

- [1] Бірюкова А. М., Кондратова І. Д. Етичні стандарти діяльності судді: поняття та роль. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 91. С. 21–29. DOI: 10.32837/apdp.v0i91.3226
 - [2] Професійна етика юриста : навч.-метод. посіб. / за наук. ред. В. С. Бліхара. Львів : Арал, 2018. 108 с.
 - [3] Дроздович Н. Л. Внутрішнє переконання судді як елемент принципу вільної оцінки доказів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 250–258.
 - [4] Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві / [Н. В. Фазикош, Н. М. Бахарев, Н. С. Стефанів та ін.]. Київ : Ваіте, 2016. 206 с.
 - [5] Грищук О. В. Філософія конституційних цінностей. Київ : ВАІТЕ, 2019. 416 с.
 - [6] Кернякевич-Танасійчук Ю. В., Шинкарук Я. І. Етичні стандарти прийняття судових рішень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 584–586. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/135
 - [7] Костицький М., Кушакова-Костицька Н. Цілісність і єдність в онтології законів буття та соціуму. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2021. № 1. С. 8–21. DOI: 10.33270/02212101.8
 - [8] Лотиш Т. В. Вмотивованість судових рішень як елемент права на справедливий судовий розгляд у кримінальному процесі : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Острог, 2024. 225 с. URL: <http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9382>
 - [9] Литвиненко В. О. Національні та європейські стандарти незалежності суддівської діяльності : робота ... бакалавра : 293. Суми, 2025. 77 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/99210>
 - [10] Рожко В. В. Опора судового розсуду. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2016. № 837. С. 314–320.
 - [11] Серкевич І. Р., Лісіцина Ю. О. Психологічні особливості внутрішнього переконання судді. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2022. № 11. С. 51–57. DOI: 110.36477/2616-7611-2022-11-08
 - [12] Сокалюк В. П. Існуючі стандарти доказування та внутрішнє переконання судді при ухваленні рішень по справі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С. 182–189. DOI: 10.32850/sulj.2024.1.29
 - [13] Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 75–85.
 - [14] Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
 - [15] Тиханський О. Б., Берестова І. Е. Врегулювання спору за участю судді : наук.-практ. комент. Київ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 91 с.
 - [16] Ванджурак Р. Вплив давньогрецької філософії права на сучасну українську юриспруденцію : монографія. Київ : Вістка, 2023. 248 с.
 - [17] Ванджурак Р. В. Логіко-методологічні основи розсуду суб'єктів правозастосування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 1. С. 897–906. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.150
 - [18] Вітюк Г. Етичні основи суддівської діяльності та особливості їх міжнародно-правової регламентації. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 331–336. DOI: 10.32849/2663-5313/2019.6.62
-

VANDZHURAK Roman

Doctor of Philosophy in Law, Senior Researcher of the Department of Public Law
Problems of the Research Institute of Public Law

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2276>

The Moral and Ethical Component of the Internal Conviction of Law Enforcement Subjects

Abstract. The article presents a philosophical and legal analysis of the moral and ethical components of the internal convictions of law enforcement subjects. The relevance of this scientific investigation lies in the fact that internal conviction is one of the most debatable categories of law enforcement activity, where legal norms and moral and ethical principles are closely intertwined, but has not yet been studied at this level from the perspective of morality and ethics. In an effort to compensate for the existing deficit in scientific work, the author set the goal of exploring the concept of internal conviction in a moral and ethical context. Using normative-value analysis, important aspects of professional ethics were identified that relate to the internal beliefs of law enforcement entities (especially judges when making decisions) and their moral responsibility for such decisions, while the application of normative comparative analysis helped to establish the relationship between the instruments of moral, ethical and legal influence on the use of discretionary powers. As a result of the research, the conclusion was drawn that when considering the moral and ethical aspects of internal convictions, it is important to clearly separate moral and ethical and legal responsibility for decisions made on the basis of such convictions; in this process, one should strive for "coevolutionary convergence", that is, the harmonious development of professional ethics of the judiciary and the moral values of society, which is possible through the interaction of the judiciary with the public, however, in a way that improves the legal culture of the population, and not by adapting the former to the latter. The study focused on international documents, recommendations, and conclusions that regulate the principles of ethical behavior of judges. The article is distinguished not only by its theoretical depth, but also by its practical significance, since a full understanding of any phenomenon becomes possible only under the condition of its philosophical and legal analysis, which allows for a comprehensive investigation of both its individual and general components.

Keywords: judicial discretion; internal conviction; discretionary powers; law enforcement subjects; morality; ethics.